AEJ BULGARIA

ЕЗИКЪТ НА ОМРАЗАТА

НЕ ПРОСТО ДУМИ

Насоки за журналисти

Автори:
Теодор Спасов
Рада Наследникова
Д-р Симона Велева

Редакторски екип:
Иван Радев, АЕЖ-България
Мария Черешева, АЕЖ-България

Проектен координатор:
Цветелина Христова

Коректор:
Милена Иванова

Илюстрации:
Алекси Иванов

Дизайн:
Агенция B+RED

София, 2021

Пътеводителят използва българския шрифт „Адис", улесняващ читатели с дислексия: adysfont.com.

Тази публикация е създадена от Асоциация на европейските журналисти – България с финансовата подкрепа на програма „Права, равенство и гражданство" (2014–2020) на Европейския съюз и фондация Америка за България. Изразените в нея мнения принадлежат на авторите и са тяхна отговорност. Европейската комисия и фондация „Америка за България" не поемат отговорност за начина, по който може да се използва съдържащата се в изданието информация.

За повече информация, моля посетете страницата на АЕЖ-България на www.aej-bulgaria.org.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. **Какво е език на омразата?** 5

2. **Каква е разликата между език на омразата, обида и клевета?** 8

3. **Къде са границите на свободата на изразяване?** 10

4. **Как българските закони третират езика на омразата?** 12

5. **Към кого най-често е насочен езикът на омразата?** 16

Ромите
ЛГБТИ хората
Бежанците
Чужденците
Българските турци
Жените
Евреите
Хора със зависимости към алкохол и наркотици
Хора с увреждания
Представители на други групи

6. **Какви са причините за възникването на езика на омразата от гледна точка на психологията?** 25

Езикът на омразата като част от нас
Омраза за политическа употреба
Човешко или примитивно е да мразим различните?
Проблемът е в липсата на решения

7. **Какви са последствията от речта на омразата на психологическо ниво – лично и колективно?** 28

УВОД

„Но семената са невидими. Те спят скрити в земята, докато на някое от тях хрумне да се събуди. Тогаз то се протяга и изпърво несмело пуска към слънцето едно очарователно кротко стръкче. Ако то е стръкче от репичка или розов храст, може да се остави да расте, както си ще. Но ако е вредно растение, още щом проличи, че е вредно, трябва да се изскубне. Ала върху планетата на малкия принц имаше страшни семена... семената на баобабите. Почвата на планетата бе поразена от тях. И ако човек премного закъснее да се занимае със стръкчето, никога не ще може да се отърве от баобаба. Той задръства цялата планета. Той я продупчва с корените си. И ако планетата е много малка, а баобабите — многобройни, те я пръсват."

Антоан дьо Сент-Екзюпери, „Малкият принц"

„Геноцидът е процес. Холокостът не е започнал с газовите камери, а с език на омразата", казва Адама Диенг, специален съветник на генералния секретар на ООН за превенция на геноцида. И действително – историята учи, че в основата на всеки геноцид стоят думи.

Един от най-потресаващите примери за масово изтребление се случва преди по-малко от 30 години. Между половин и един милион души са избити в Руанда за краткия период от 7 април до 15 юли 1994 г. Година преди тези събития, предавания в ефир започва да излъчва правителствено радио, което по-късно ще бъде наречено „Радио Геноцид" или „Радио Смърт". Медията, чието официално име е „Свободно радио и телевизия на хилядата хълма", излъчва постоянна пропаганда и използва език на омразата срещу етноса тутси. Нужни са само няколко месеца подобно облъчване, за да се премине от думи към дела и представителите на другия основен етнос в страната – хуту, да започнат да избиват своите съграждани и съседи тутси. Последствията са ужасни, а усилията да бъде затворена раната продължават десетилетия. Международният трибунал за военни престъпления признава ключовата роля на радиостанцията за разпалването на етническия конфликт и последвалия геноцид.

Вярно е, че използването на език на омразата не във всички случаи води до подобни катастрофални последици. И че дори всяко физическо насилие от омраза да е предшествано от враждебна реч, не всяка употреба на подобна реторика завършва с убийство или друг тип физическо посегателство. Но е вярно също и, че няма как да знаем предварително дали употребата на език на омразата ще прерасне в нещо повече. А когато това стане, вече е твърде късно. Досущ като в случая с баобабите в „Малкият принц", ако не се борим с тях, докато са още семена или малки стръкчета, рискуваме да се окажем безсилни, когато пораснат големи.

Но как да разпознаем тези стръкчета? И не рискуваме ли, като късаме тях, да откъснем и други, полезни – такива, които са свързани със свободата на изразяване? Доста е трудна задачата на журналистите – ако са прекалено предпазливи и късат всички стръкчета, ще постигнат стерилност, ще лишат стила си от живот. Ако пък не внимават, може да изпуснат някое вредно растение и да го забележат, когато вече е късно.

Ние, от Асоциацията на европейските журналисти - България, заедно с наши партньори решихме да създадем настоящите насоки, които да помагат на журналистите да идентифицират, да избягват и да се борят с езика на омразата. Сигурни сме, че вие, които четете това в момента, често си задавате същите въпроси като нас – къде е границата на свободата на изразяване, полезна ли е политическата коректност, език на омразата ли е един или друг израз и квалификация? За да отговорим на тези въпроси, потърсихме помощта на опитни журналисти, представители на научната общност, юристи и психоаналитици.

Бихме се радвали, ако след като прегледате настоящите насоки, споделите и вашия опит и размисли по темата, или се запишете за участие в обученията, които организираме.

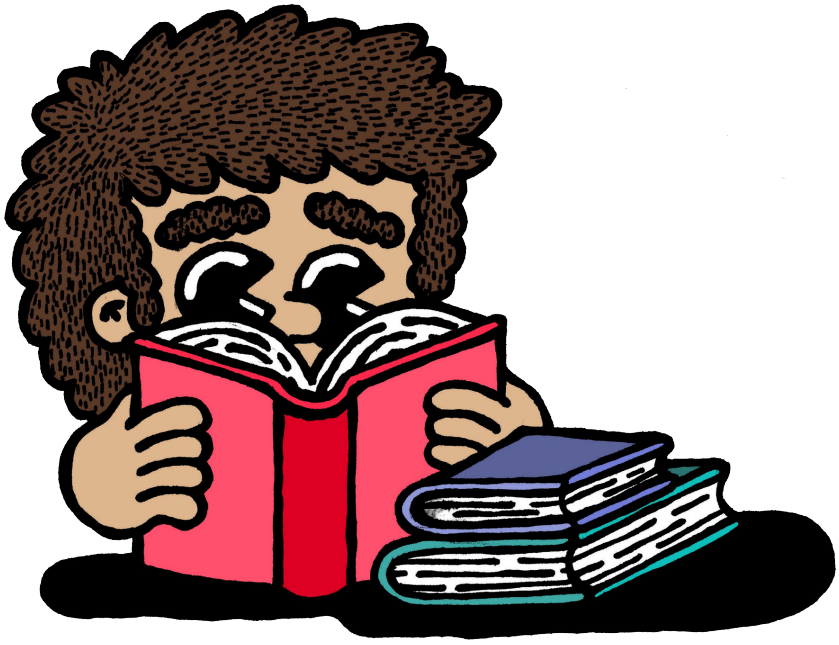

Повече за дейностите на Асоциация на европейските журналисти – България можете да видите на www.aej-bulgaria.org, както и да ни пишете на team@aej-bulgaria.org.

1. КАКВО Е ЕЗИК НА ОМРАЗАТА?

„Някои думи са като оръжия, те раняват като куршуми, други са като отрова, те бавно засягат мозъка...“

Моника Шварц-Фрийзел,
“Използването на езика като оръжие: Вербални проявления на съвременния антисемитизъм”

За целите на това помагало бихме могли да формулираме „език на омразата” или „враждебна реч” като:

- Изразяване на враждебност, дискриминация, нетолерантност, насочени към хора, въз основа на определен техен групов признак – раса, етнически или национален произход, религия, пол, сексуална ориентация, увреждане и др.
- Нетолерантност, афиширана като агресивен национализъм и етноцентризъм, дискриминация и враждебност към малцинства, преселници и хора с имигрантски произход.
- Одобрението или отричането на геноцид или престъпления срещу човечеството, признати с решение на международен съд, също се включват в категорията „език на омразата”.

Става ясно, че език на омразата има тогава, когато враждебността е основана на определен групов признак. Ако изказването е насочено към нечия индивидуална черта, то би могло да представлява обида, но не и език на омразата.

За да има език на омразата, трябва човекът или хората, които са обект на изказването, да принадлежат към определена група, обединена по този признак. Признаците, както става ясно, могат да бъдат най-различни – раса, произход, религия, пол, сексуална ориентация и т.н.

Всички тези признаци са част от идентичността на човека. Някои от тях са вродени, например расата и произходът. Човек се ражда с определен цвят на кожата, в дадена държава, като представител на даден етнос и това остава за цял живот. Други, като например религиозната принадлежност, не са вродени характеристики, но са част от идентичността на човек и се променят в много редки случаи.

Има и такива групови характеристики, които пак се превръщат в част от идентичността на човек, но подлежат на волята му. Те също се ползват със защита срещу дискриминация и език на омразата, но в по-малка степен. Пример е политическата принадлежност.

Критиките към дадена политическа доктрина са напълно допустими и не се третират като нарушаване на правата на нейните привърженици. Призоваването към насилие спрямо последователите на дадено политическо течение обаче, е език на омразата и носи съответните юридически последствия.

Езикът на омразата не се изразява само с думи, а може да бъде проявен със символи или действия. Например развяването на знаме с нацистки пречупен кръст е език на омразата, тъй като зад този символ стои цялата идеология, извършила Холокоста. Няма нужда свастиката или изпънатата в нацистки поздрав ръка да бъдат придружавани от думи – посланието е ясно и то е език на омразата.

Многобройните свастики и графити, възхваляващи Хитлер и нацистката идеология, с които е осеяна София, представляват език на омразата и трябва да бъдат премахвани незабавно, както се случва в повечето европейски градове. Добра идея за журналистически материал е да се провери защо столицата на България, страна членка на Европейския съюз, изглежда по този начин и чия е отговорността за това. Какви са механизмите за отстраняване на проблема и какви са санкциите за разпространителите на език на омразата в градската среда.

Важно е да се отбележи, че Конституцията на България гарантира равенството на гражданите пред закона и защитата от дискриминация. Член 6 гласи:

- Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права.
- Всички граждани са равни пред закона. Не се допускат никакви ограничения на правата или привилегии, основани на раса, народност, етническа принадлежност, пол, произход, религия, образование, убеждения, политическа принадлежност, лично и обществено положение или имуществено състояние.

Агресивният национализъм е език на омразата, когато е насочен към представители на други етноси и държави, тъй като представлява изразяване на враждебност въз основа на признака „произход".

Одобряването на геноцид или дори отричането, че такъв се е случил, също е език на омразата, тъй като накърнява чувствата на наследниците на жертвите на това престъпление срещу човечеството. Отричането на даден

геноцид би могло да се приеме като отричане на правото на съществуване на съответния народ. Важно е, че тук става дума за геноцид и престъпления срещу човечеството, признати за такива чрез необжалваеми и обвързващи решения на Международния военен трибунал, основан с Лондонското споразумение от 8 август 1945 г. В това число влизат и престъпленията, признати от всеки друг международен съд, създаден чрез релевантните международни инструменти и чиято юрисдикция е призната от съответната страна. Например Клането в Сребреница е признато за геноцид с единодушно решение на Международния наказателен съд за бивша Югославия и отричането, че това се е случило, би попаднало в горната дефиниция на език на омразата.

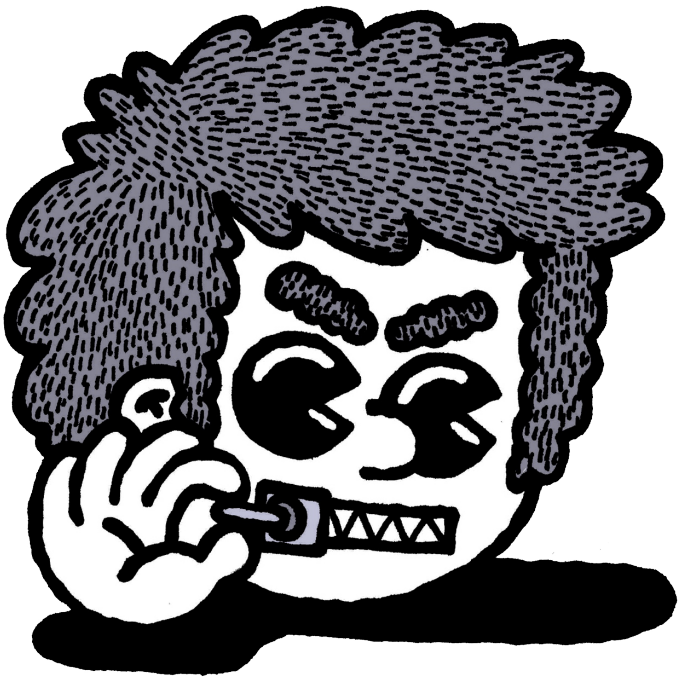

2. КАКВА Е РАЗЛИКАТА МЕЖДУ ЕЗИК НА ОМРАЗАТА, ОБИДА И КЛЕВЕТА?

„И за горкия оклеветен,
унизен и стъпкан,
бичуван публично
най-добрият изход е да се възнесе."

Из „Ария на клеветата" от „Севилският бръснар"
от Джоакино Росини, Либрето: Чезаре Стербини

Обидата представлява думи или действия, унизителни за честта или достойнството на някого. Обидата винаги е насочена към конкретен човек, като не е задължително да засяга определена негова характеристика, свързана с раса, религия, пол, сексуална ориентация, цвят на кожата, национален произход, увреждане и т.н., но е възможно и да е.

Коментар на Юриста: Така например обида е „Георги е глупак", а език на омразата е „На прайда е пълно с гадни гейове, които развращават децата". При езика на омразата акцентът е върху група от хора и подбуждане към омраза към тях заради определен техен признак. „Георги е мръсен гей" е обида, която се прикрива с език на омразата, защото създава враждебност към даден човек на базата на неговата сексуална ориентация.

МОЖЕМ ЛИ ПУБЛИЧНО ДА ОБИДИМ ПОЛИТИК?

Публичните личности се ползват с по-ниска степен на защита на личната неприкосновеност от останалите хора. Политиците често са обект на критика от страна на граждани и опоненти и е редно да се прави разлика между политическа критика и обида. Като всички други граждани, и политиците имат право да търсят правата си по съдебен път, ако преценят, че им е нанесена обида. Не е допустимо обаче, държавата да преследва граждани заради „обида" към политик. Това потвърждава и практиката

на Европейския съд за правата на човека, който през 2008 г. присъжда обезщетение на българския гражданин Александър Канджов, заради това че 8 години по-рано е бил неправомерно арестуван, задето е нарекъл тогавашния министър на правосъдието „топидиот". В мотивите си Съдът изтъква, че Канджов е бил оправдан от българския съд по обвинението в хулиганство и че ако има обида, тя подлежи на жалба от частен характер, а не на преследване от страна на държавата.

Клеветата е сходна с обидата, но е свързана с разгласяване на невярно позорно обстоятелство за конкретна личност или лъжливо приписване на престъпление на определен човек.

Коментар на юриста: Така например, клевета е налице, ако се каже, че „Георги е голям крадец", без това да е вярно. При клеветата имаме твърдение за факт, тоест, че нещо се е случило или не се е случило. При обидата имаме квалификация за индивида и тя се отнася винаги за определено физическо лице. Не е обида или клевета фразата „всички жени са кучки и трябва да умрат", „всички мъже са идиоти и трябва да умрат". Това представлява език на омразата, основан на пол. „Георги излъга като дърт циганин" обаче, може да е клевета, ако Георги не е излъгал, но при всички случаи е език на омразата, който стереотипизира етническа група, като ѝ приписва негативна характеристика.

СТИГМАТИЗАЦИЯ

При стигматизацията е налице силно обществено неодобрение, базирано или кодирано във външни белези. Стигматизирането представлява заклеймяване, остро осъждане заради определена характеристика на човека или хората от различно естество – културно, физическо, интелектуално и т.н. Стигматизацията е възможна както с думи, така и с действия. Например на детската площадка, изказвания от рода на: „Пази се от това дете, то не е добре, инвалид е." При стигматизацията не е задължително белегът да е обективен (пол, сексуална ориентация, произход). Така например стигматизация е: „ако една жена е умна, то тя е и грозна". Стигматизацията често се припокрива със стереотипизацията и с дискриминацията.

3. КЪДЕ СА ГРАНИЦИТЕ НА СВОБОДАТА НА ИЗРАЗЯВАНЕ?

„Там (в лудницата – б. р.) всеки можеше да си говори, каквото му скимне, просто каквото му дойде на езика, като че ли се намираше в парламента."

Ярослав Хашек,
Приключенията на добрия войник Швейк през Световната война
Издателство „Народна култура", 1969, превод от чешки Светомир Иванчев

Правото на изразяване на мнение е едно от основните права, гарантирани както в международните правни актове, така и в Конституцията. То обаче, не е неограничено. Напротив, то има определени граници, които се чертаят там, където се засягат други основни човешки права. Например призивите към насилие не попадат под защитата на правото на изразяване на мнение, тъй като те засягат други конституционни блага, каквито са правото на живот и неприкосновеност на личността, както и общественият ред.

КАКВО КАЗВА ПРАВОТО?

Съгласно чл. 10 от Европейската конвенция за правата на човека и чл. 19 от Международния пакт за гражданските и политическите права, както и чл. 41 от Конституцията на България, гражданите имат право да получават и разпространяват свободно информация и идеи. Още през 70-те години на миналия век Европейският съд за правата на човека постановява, че това право важи не само за информация и идеи, които намират благоприятен прием, смятат се за безвредни или се приемат с безразличие, но и за такива, които шокират или смущават държавата или която и да е друга част от населението. Такива са изискванията на плурализма, толерантността и широкомислието, без които няма демократично общество. Това означава, наред с другото, че всяка формалност, всяко условие, ограничение или наказание, наложени в тази сфера, трябва да бъдат пропорционални на преследваната законна цел.

РЕВОЛЮЦИОННОТО ДЕЛО „ХЕНДИСАЙД"

Едно от първите и най-важни решения на Съда по правата на човека в Страсбург по отношение на свободата на словото е по знаковото дело „Handyside срещу Обединеното кралство" от 1976 г. Ричард Хендисайд е британец, чиято издателска къща разпространява скандална книга за училищата, в която открито се говори за секс, алкохол

и наркотици. Книгата е изтеглена от продажба, а издателят е осъден по две обвинения за разпространение на нецензурна литература с цел печалба. Той съди Великобритания в Страсбург с мотива, че е нарушено правото му на свободно изразяване, както и неприкосновеността на личната му собственост, тъй като властите изземват книгите. Въпреки че съдът отхвърля конкретното обвинение, той оповестява революционното заключение, че правото на свободно изразяване е приложимо „не само за идеи, които се възприемат благосклонно като безвредни или дори с безразличие, но и спрямо информация, идеи и мнения, които обиждат, шокират и смущават.''

Всички тези уточнения са много важни, защото защитават гражданите, а в това число и медиите и журналистите, от налагането на цензура. Държавите не могат да санкционират нечие изказване просто защото е смущаващо или дори шокиращо. Европейската конвенция за правата на човека очертава единствените мотиви, с които могат да се поставят граници на свободата на изразяване. Те са дефинирани в ал. 2 на чл. 10 на Конвенцията:

Упражняването на тези свободи, доколкото е съпроводено със задължения и отговорности, може да бъде обусловено от процедури, условия, ограничения или санкции, които са предвидени от закона и са необходими в едно демократично общество в интерес на националната и обществената сигурност и на териториалната цялост, за предотвратяването на безредици или престъпления, за защитата на здравето и морала, както и на репутацията или правата на другите, за предотвратяване разкриването на информация, получена доверително, или за гарантиране авторитета и безпристрастността на правосъдието.

Вижда се, че тези ограничения се броят на пръсти и трябва да са свързани с много сериозни причини. Дори и така обаче, всяко ограничение или санкция трябва да бъде предвидено от закона, за да може да бъде наложено от държавата. С други думи, никоя държава и никоя власт не може да санкционира някого с мотив например за защита на морала, ако неговото изказване не нарушава точно определена буква на закона.

Същото важи и за езика на омразата – той може да бъде санкциониран от властите в България единствено ако нарушава разпоредбите на съществуващи закони. В следващата глава ще разгледаме как е решен въпросът в българското законодателство.

4. КАК БЪЛГАРСКИТЕ ЗАКОНИ ТРЕТИРАТ ЕЗИКА НА ОМРАЗАТА?

„Всички хора се раждат свободни и равни по достойнство и права."

Конституция на Република България

Българският конституционализъм следва международния стандарт и въвежда термина „разпалване на вражда" като основна граница на правото на изразяване на мнение по чл. 39, ал. 2 от Конституцията. Според Конституционния съд ограничението спрямо изказвания, които съставляват призиви към разпалване на вражда, е основано на заложените в Конституцията ценности, като търпимост, взаимно уважение, както и на забраната да се пропагандира омраза на расова, национална, етническа или религиозна основа. Това ограничение не отказва защита на многообразието от взаимно противопоставящи се мнения. Самата същност на правото свободно да се изразява и разпространява мнение има за своя предпоставка ценността на конкуренцията на идеи и противопоставянето на различни гледни точки.

В своето решение 7 от 1996 г., посветено на свободата на словото, Конституционният съд посочва, че по силата на важни международни договори държавите могат да обявяват за нарушение, наказуемо от закона, пропагандирането на омраза на расова, национална или религиозна основа (срв. чл. 4 от Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация, както и чл. 162 - 164 НК). Правата, които нормите срещу изказвания, проповядващи вражда и омраза („враждебна реч"), защитават, са със степен на значимост, която обосновано се противопоставя на правото свободно да се правят такива изказвания. Съдържанието на последните не съставлява принос за създаването на демократични мнения или демократична воля. Ето защо, не може да се легитимира речта на омразата като част от свободата на словото.

В съответствие с тези принципи в българското законодателство тези деяния са въздигнати в престъпление в чл. 162, ал. 1 от Наказателния кодекс (НК):

> **Който чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза, основани на раса, народност или етническа принадлежност, се наказва с лишаване от свобода от една до четири години и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева, както и с обществено порицание.**

От своя страна, защитата на вероизповеданията е предвидена в Наказателния кодекс в чл. 164, който криминализира същите деяния, както по чл. 162, със същите средства, но

основани на религиозна основа, като при това престъпление предвиденото наказание е по-голямо:

> **Който проповядва или подбужда към дискриминация, насилие или омраза на религиозна основа чрез слово, печат или други средства за масова информация, чрез електронни информационни системи или по друг начин, се наказва с лишаване от свобода до четири години или с пробация, както и с глоба от пет хиляди до десет хиляди лева.**

Друго деяние, което е криминализирано и което се осъществява чрез език на омразата, е предвидено в чл. 108 от НК. В него се криминализира като престъпление против републиката проповядването на фашистка или друга антидемократична идеология или насилствено изменяне на установения от Конституцията на Република България обществен и държавен строй. Предвиденото наказание е лишаване от свобода до три години или глоба до пет хиляди лева.

Подлежат на наказателна санкция и явното и пряко подбуждане към геноцид, като по реда на чл. 416, ал. 3 от НК то се наказва с лишаване от свобода от една до осем години. През 2011 г. в чл. 419а от НК се криминализира оправдаването, отричането или грубото омаловажаване по какъвто и да е начин на извършването на престъпление против мира и човечеството, с което се създава опасност да се упражни насилие или да се създаде омраза към отделни лица или групи от хора, обединени по раса, цвят на кожата, религия, произход, национална или етническа принадлежност.

Интересен факт е че, макар използването на език на омразата да е криминализирано още със създаването на Наказателния кодекс през 1968 г., правозащитната общност квалифицира споменатия по-горе чл. 162 като „мъртъв член", тъй като съдът се произнася по него изключително рядко. Едно от първите подобни дела, отразено в материал на журналиста Росен Босев по темата, се състои 40 години по-късно, през 2008 г. в град Берковица, като осъденият е гражданин от ромски произход. Престъплението му се състои в това, че през 2007 г. разпространява листовки в местната ромска махала, „изобличаващи лидера на ПП „Атака" Волен Сидеров като враг на циганите в България". Ищецът е лично Волен Сидеров.

Много често в България повечето деяния, които представляват език на омразата и са въздигнати в престъпление обаче, се класифицират като хулиганство или изобщо се подминават. Това е на пръв поглед не особено сериозен проблем, но той има сериозни и трайни последици по отношение на насаждането на вражда и разделение сред обществото.

Защита срещу езика на омразата е предвидена и по реда на Закона за защита от дискриминация, когато деянието не попада във формите, въздигнати в престъпление. Защитата е насочена срещу речта на омразата, когато тя е отправена към различни групи или представители на тези групи, обединени по определен признак и най-вече към тяхната идентичност, равенство и право на самоопределяне.

Случаите на санкционирани медии от Комисията за защита от дискриминация (КЗД), която е натоварена с отговорността да следи за спазването на закона, също са рядкост. Едно от първите ѝ подобни решения, засягащи публична фигура, е глобата, наложена на журналиста Мартин Карбовски за негова статия, в която според КЗД той е употребил женомразка реч.

„Като обществена личност с широка медийна трибуна [Карбовски] се явява влиятелна фигура, способна да формира общественото мнение, предвид което влиянието му е по-голямо, отколкото на автор, който не се ползва със съответна на неговата известност и популярност", пише в решението си Комисията.

Законът за радиото и телевизията вменява с чл. 17, ал. 2 задължение на доставчиците на медийни услуги да не допускат създаване на предавания или предоставянето им за разпространение в нарушение на принципите на чл. 10 от ЗРТ, както и предавания, внушаващи нетърпимост, възхваляващи или оневиняващи жестокост или насилие. Според българския съд, когато е налице т.нар. „реч на омразата", използвана в радио- или телевизионно предаване, се преценява дали е налице конкретен признак, по който би могла да се идентифицира определена група граждани, за да се обоснове и съответното внушаване на нетърпимост именно към тази група граждани.

Чрез Етичния си кодекс българските медии са се ангажирали да не публикуват материали, подбуждащи или насърчаващи към омраза, насилие и всякаква форма на дискриминация. А също така и да не посочват расовата, религиозната, етническата принадлежност, сексуалната ориентация, умственото или физическото състояние, ако тези факти нямат съществено значение за смисъла на информацията.

5. КЪМ КОГО НАЙ-ЧЕСТО Е НАСОЧЕН ЕЗИКЪТ НА ОМРАЗАТА?

„Изгнаници клети, отломка нищожна
от винаги храбър народ мъченик,
дечица на майка робиня тревожна
и жертви на подвиг чутовно велик -
далеч от родина, в край чужди събрани,
изпити и бледни, в порутен бордей..."

Пейо Яворов, „Арменци"

РОМИТЕ

Според няколко поредни национални представителни изследвания по темата, проведени от Институт „Отворено общество" – София, ромите са най-често обект на езика на омразата.

Образът на ромите в българските медии почти винаги поражда негативни асоциации. За съжаление, ромите почти винаги присъстват като безлична маса от хора, като хора без индивидуалност и лична история, като тълпа. Дехуманизацията е едно от проявленията на езика на омразата и спомага за насаждането на вражда към представители на определена група. Когато се дава информация за извършено престъпление от представител на ромския етнос, много често етническият произход се подчертава още в заглавието. Така се стига до явлението „етнизиране на престъпността". От това често се възползват политически фракции, които експлоатират отрицателните нагласи за политически цели. В същото време рядко присъстват публикации или репортажи, представящи роми в позитивна светлина или поне такива без наличие на негативна преднамереност. По този начин обществото трудно може да осъзнае действителните проблеми, пред които е изправена ромската общност или да се предприемат и обсъдят реални действия за интеграция и демаргинализация.

Медийно изследване, проведено през 2017 г., установява, че в 11 от 12 заглавия на една от най-популярните български онлайн медии, в които присъстват думите „ром" и „роми", те се асоциират с негативни действия: „ром пребива", „роми бият и замерят", „роми тровят", „роми опоскаха", „убитият от роми", „роми предизвикаха истински ужас", „роми изядоха", „роми заклаха", „нещо кошмарно, причинено от роми" и „роми в ареста". В 4 от 12 заглавия присъстват негативни епитети: „пияни роми", „дрогирани роми", „тумба роми" (употребено в 2 заглавия). В друга медия, също много популярна през

последните години, присъстват следните фрази: „ром наръга“, „цигани... отмъкнали“, „цигани... тровят“, „цигани изнасилваха“. Негативните асоциации с понятията „ром(и)“ и „цигани(н)“ са налични в 4 от 7-те заглавия, в които присъства някое от тях. В трета медия пък понятието „ром(и)/цигани(н)“ присъства с негативни асоциации в повечето заглавия, в които се среща, по-точно в 3 от 4-те: „роми заклаха“, „цигани биха“, „циганин, ударил...“. В едно от 4-те заглавия се използва понятието „ромски проблем“.

ОТ ДУМИ КЪМ ДЕЙСТВИЯ

КОГАТО ОМРАЗАТА СРЕЩНЕ ФАЛШИВИТЕ НОВИНИ

През март 2019 г. парижките власти арестуваха 20 души след въоръжено нападение и палежи в ромско гето в предградието Бобини. Агресията е предизвикана от разпространение на фалшива информация в социалните мрежи, според която роми са отвличали и тормозили жени и деца. Нападения от омраза над роми бяха регистрирани и в други парижки предградия. Френското правителство определи случилото се като „отвратително” и предупреди, че организираното разпространение на слухове срещу определена общност води до насилие и маргинализация.

ЛГБТИ ХОРАТА

Изследване, проведено от ТНС ББСС по поръчка на Фондация GLAS, разкрива, че нагласата на българското общество спрямо представителите на ЛГБТИ общността в България са предимно негативни. Изследването разкрива, че през 2018 г. над 65% от българите не желаят хомосексуални хора за съседи. Тези резултати са по-негативни дори от 1999 г., когато делът на българите, които не се чувстват комфортно да имат гей хора за съседи, е бил 54%. А според цитирания доклад на Институт „Отворено общество” от 2018 г. хората с различна сексуална ориентация са втората група, срещу която най-често се употребява език на омраза в обществото, след групата на ромите.

Дебатът за приемането на „Истанбулската конвенция“ у нас бе съпроводен от множество манипулативни послания по отношение на нейното съдържание, разпространявани както от политици, така и от журналисти. Вместо като конвенция за защита на жените от насилие, у нас тя бе представена и масово възприета като дълбоко конспиративен документ, който цели да наложи „трети пол“. Популярна онлайн медия например публикува следното заглавие в началото на 2018 г.: „СКАНДАЛЪТ НЕ СТИХВА! Експерт попиля Истанбулската конвенция. Допуска не само трети пол, а много повече полове, които ще са под пълна защита.“

Спекулативното отразяване на темата в медиите, съпроводено и от откровено невежество и непознаване на нейното съдържание, доведе до възприемането на понятието „джендър“, което на английски означава просто „пол”, като синоним на добре познатите до момента обиди по отношение на хората с различна от традиционната сексуална ориентация.

Езикът на омраза спрямо ЛГБТИ общността през последните години активно присъства и в контекста на антиевропейската пропаганда и реторика. Това допълнително подсилва негативните настроения спрямо ЛГБТИ общността в България.

Нерядко в социалните мрежи днес присъстват конспиративни теории за „гей диктатура“, а ценностите на съвременното европейско общество са обект на подигравателни нападки.

Според доклада „Езикът на омраза в България: рискови зони, уязвими групи” измислянето на хомосексуални компромати се налага като похват за дискредитиране на политически опоненти. В доклада пише още: „Използването на крайна хомофобска лексика за целите на политическото очерняне нанася щети в няколко посоки. От една страна, тази практика втвърдява стереотипите по отношение на гейовете. В същото време тя атакува личното достойнство на назоваките субекти. От трета страна, подобни похвати брутализират публичния език и напълно сриват качеството на политическия дискурс.“

ОТ ДУМИ КЪМ ДЕЙСТВИЯ

ПРЕСТЪПЛЕНИЯТА СРЕЩУ ЛГБТИ ХОРА В БЪЛГАРИЯ

Зачестилите случаи на вербална и физическа агресия срещу ЛГБТИ хора у нас са поредното доказателство че, за съжаление, езикът на омразата често води след себе си и действия. Едно от най-бруталните престъпления от омраза у нас е убийството на 25-годишния студент по медицина Михаил Стоянов в Борисовата градина през 2008 г. – пребит до смърт, защото на извършителите им приличал на гей. През 2019 г. сценарият се повтаря, с тази разлика, че инцидентът не е с фатален изход. За Галя Петкова срещата с непознат мъж, който я напада в центъра на София заради сексуалната ѝ ориентация, завършва с два избити зъба. Извършителят остава неизвестен. Година по-късно този тип атаки в България придобиха масов характер и се стигна до грозен инцидент, в който непълнолетни ултраси проведоха хомофобско шествие и нападнаха други деца в пловдивски парк с яйца, павета и удари. Подобни престъпления у нас рядко биват квалифицирани като подбудени от омраза и, ако изобщо се стигне до действия срещу извършителите, те най-често биват обвинявани в хулиганство.

БЕЖАНЦИТЕ

За период от няколко години (по-конкретно 2013–2017 г.) бежанците и търсещите убежище хора поеха част от „традиционния" товар от ромите в българското общество – да бъдат „образ на врага". 2013-а бе неспокойна в обществен план година. Политическата обстановка изглеждаше трайно нестабилна. Две големи и последователни протестни вълни настояваха за оставка на правителствата. До средата на август 2013 г. темата „бежанци" присъстваше много слабо в българските медии. Фокусирането на общественото внимание върху проблема с бежанците стана в един определен момент, а именно в края на август и в началото на септември 2013 г. Във втората половина на август започна да се говори често по темата „бежанци" от страна на различни политически фигури и кръгове. През септември 2013 г. новините за търсещите убежище и бежанците вече бяха сред водещите в българските медии.
Фокусът върху тази уязвима група сякаш беше насочен по такъв начин, че тя да бъде възприета от обществото като проблем, като нов образ на врага. Негативните асоциации по отношение на бежанците най-напред дойдоха от думи на политици, които ги представяха като източник на заплаха, като престъпници, дори и като терористи.

Към края на август и началото на септември 2013 г. медиите в страната вече започнаха да представят търсещите убежище и бежанците като водеща тема.

Езикът на омраза спрямо бежанците в медиите в периода 2013–2017 г. присъства толкова често, че изследване на „Сова Харис", публикувано в началото на 2016 г., констатира, че 60% от българите се страхуват от бежанците.

Именно медиите и журналистите имат морален дълг да не позволяват изкуственото насаждане на омраза и целенасочена подмяна на дневния ред на обществото чрез оформяне на „невидимия враг" за прикриване на действителни политически проблеми, което се случва често, особено при преследване на популистки цели.

ЧУЖДЕНЦИТЕ

Езикът на омраза по отношение на различни националности намира измерение в медиите по време на политически кампании и ситуации. Така например спекулациите, че милиони българи и румънци ще емигрират в Обединеното кралство, непосредствено след приемането на България и Румъния в Европейския съюз, бяха популяризирани в медиите на Острова и експлоатирани за политическа употреба от антиевропейските фракции. Твърдеше се, че тъкмо този образ на врага ще отнеме работните места на британците и ще подбие цената на труда в страната. Българите и румънците всъщност бяха употребявани като образ на врага от същите крайнодесни политически сили на Острова, които след десетилетие бяха основният политически глас за излизането на Обединеното кралство от Европейския съюз.

Произволен пример за език на омраза спрямо дадена националност в българските медии е следният цитат от български актьор по отношение на гърците: „Аз ще почивам на Българското Черноморие и ще подкрепя българския туризъм. Не защото съм шовинист. Ще го подкрепя за сметка на византийците, които ни мразят и в червата и са готови не само да ни излъжат, ами да ни купят и да ни продадат на майките си."

БЪЛГАРСКИТЕ ТУРЦИ

Според цитирания доклад на Институт „Отворено общество" от 2018 г. българските турци са сред групите, спрямо които враждебната реч в обществото през последните години намалява. Но езикът на омраза спрямо представители на този етнос в медиите се забелязва периодично, особено около избори.

Обикновено българските турци в периодите на избори се споменават в контекста на „автобусите" с изселници, които могат да „преобърнат" вота. Източниците на език на омраза в тези случаи често говорят за потъпкване или ограничаване на права на български турци.

Както и в други случаи, често от думи се преминава към дела. Например през 2017 г. представители на националистическите партии ВМРО и НФСБ блокираха границата и не пускаха избиратели с двойно гражданство да преминат в България и да упражнят правото си на глас.

ЖЕНИТЕ

Основаната на пола реч на омраза също намира измерение в българското общество и съответно в българските медии. Дебатът за приемането на „Истанбулската конвенция“ разкри, че този проблем се подценява у нас.

Жени, които стават жертва на насилие от настоящ или бивш партньор, или на сексуален тормоз на работните си места, нерядко са и жертва на обиди и биват повторно виктимизирани чрез обвинения, че са си го „заслужили“ или, че са си го „търсили“. Тези послания често получават място и в медиите. Случва се медии да разкриват самоличността на жертви на сексуални посегателства, което ги излага на опасност от вторична виктимизация и публично унижение от познати и непознати в интернет.

Българският съд също често не криминализира явни престъпления, извършени с женомразки подбуди, като такива. Подобен е случаят от 2013 г., когато тогава 21-годишната Н.С. бива залята с блажна боя в Пловдив от бившия си приятел и двама негови приятели. Трима записват деянието си и го пускат в социалните мрежи, като изрично посочват, че е с цел отмъщение заради изневяра, макар Н.С. да не е била вече в интимни отношения с лицето. Деянието било извършено с цел „назидание” и публичен линч. Въпреки очевидно женомразкия контекст, това обстоятелство не е взето предвид от съда и трима са осъдени на 1500 лв. за хулиганство.

В доклад от 2020 г., озаглавен „Превенция чрез осведоменост” на фондация „Интелдей” и „Персептика”, в който се проследява отразяването на темата за домашното насилие и насилието, основано на пола в традиционните медии в България, е установено, че българските медии разглеждат домашното насилие и насилието, основано на пола (ДННОП), като феномен предимно през погледа на полицейски доклади или държавни институции. В резултат на това, около половината от анализираните статии (почти 15 000) са неутрални и показват единствено фактите, без да навлизат в комплексни размишления или да подчертават чувствата на замесените лица. Тривиализиращото отношение към ДННОП е втората преобладаваща категория, която показва сериозния проблем в медиите при отразяването на един изключително важен въпрос. Значителен брой медийни източници обръща повече внимание на шокиращата страна на случаите и на практика изобщо не допринася за широк публичен разговор върху ДННОП.

ЕВРЕИТЕ

Езикът на омраза по отношение на еврейската общност в България намира измерение основно онлайн: в блогове и в сайтове, използвани за прокарване на политическа пропаганда, както и в социалните мрежи.

Почти винаги този език на омраза върви в синхрон с теории за световната конспирация. В произволен блог например се твърди: „Причината за антисемитизма е, че илюминатите евреи и техните масонски слуги узурпират контрола на обществото. Те са склонни да монополизира бизнеса, политиката, медиите и културата." В тези блогове и сайтове присъстват и текстове, отричащи Холокоста. Езикът на омразата срещу евреите присъства и офлайн, например под формата на нацистки символи, издраскани по стените на много сгради, или татуирани върху телата на футболни хулигани.

В медиите езикът на омразата срещу евреите се среща не толкова директно, а по-често като част от конспиративни теории, включващи например американския милионер от еврейски произход Джордж Сорос. Епитетът „соросоиди" вече се е превърнал в част от основния политически дискурс и масово се употребява от консервативни политици и медии. Организацията на евреите в България „Шалом" разпространи позиция срещу подобна реторика от страна на вицепремиер в българското правителство през август 2020 г.

Съвременните форми на антисемитизъм се промъкват в популисткия дискурс на радикалните националисти. Зачестяват и антисемитските нападения, като освен вандализирането на еврейски гробища, през юни 2020 г. и детска площадка в София осъмна надраскана с 56 свастики – символи на расизма и антисемитизма.

ХОРА СЪС ЗАВИСИМОСТИ КЪМ АЛКОХОЛ И НАРКОТИЦИ

Случаите на липса на ефективно прилагане на законите спрямо престъпления или нарушения на реда, извършени под въздействието на алкохол и наркотични вещества, допълнително задълбочават стигмата върху хората със зависимости. Така, вместо те да получат подкрепа и помощ, ангажиментът на обществото към тях често стига само до там да бъдат етикетирани като „алкохолици" и/или „наркомани". Това затваря порочния кръг.

КОМЕНТАР НА ПСИХОЛОГА

Ако се опитаме да разгледаме нагласите към хората със зависимости в България през призмата на езика на омразата, можем да започнем с термина „наркоман“. Ние така и не се отказахме от съветската школа в разбирането на зависимостите като „наркомании“, а хората, злоупотребяващи или зависими към вещества – като „наркомани“. Това е термин, в който имплицитно са заложени предразсъдъци и е свързан с идеята, че „бившият наркоман е мъртвият наркоман“. Осмислянето на проблема през подобен предразсъдък обезсмисля предприемането на каквито и да било превантивни действия, макар да е научно установено, че зависимостта е хронично заболяване и има много доказано ефективни практики в лечението и рехабилитацията му.

Отразяването в медиите на проблемите със зависимостите често е оскъдно и оценъчно, като понякога достига до преднамерени крайности, като „иконописец уби наркоман-крадец“. Това заглавие съобщава факти, но в публикацията се създава представа за своеобразна синонимна поредица: наркоман – ерго престъпник, чието убийство е справедливост, а не престъпление. Подобна е медийната съдба и на психично болните. Редица интензивни несъзнавани емоции, тревожности и защити към тях играят съществена роля при формирането на обществените нагласи, а от там и при формите на лечение и политиките спрямо хората, зависими от психоактивни вещества. Това затруднява осмислянето на този проблем на много нива. Стигматизацията, пренебрежението, рестриктивните политики, както и твърде директивните подходи или подходите, целящи отделяне на зависимите от обществото, често са примери за отреагиране именно на подобни несъзнавани процеси. В държавните политики (в различна степен в различните държави) се наблюдава тенденция към преследване и наказание, а не търсене на подкрепа за ефективна превенция и лечение. Абдикацията от проблема може да се изразява както с липса на държавно финансиране на ефективни лечебни и превантивни програми, така и с тежки наказания с лишаване от свобода, а в някои страни дори със смъртни наказания.

ХОРА С УВРЕЖДАНИЯ

Хората с физически или психически увреждания също са обект на език на омразата. Порочният кръг на стигматизация присъства по отношение на психичните заболявания. Често проблемите, свързани с извършването на престъпления от хора с душевни проблеми, в медиите се свеждат до „луд извърши престъпление". Рядко присъстват текстове или репортажи за превенцията на подобни престъпления чрез ефективната намеса на институциите. Вероятно много престъпления биха могли да бъдат предотвратени, ако се осъзнае нуждата от грижа за душевното здраве, но тази тема рядко намира отражение в медиите в България.

В най-добрия случай хората с ментални проблеми биват неглижирани от обществото и настанявани в заведения в малки и отдалечени населени места, които предразполагат към злоупотреби и които през 2020 г. Комитетът против изтезанията на Съвета на Европа осъди остро, като констатира, че хора в тях системно се привързват за легла с катинари, бият се с пръчки и са жестоко малтретирани.

ПРЕДСТАВИТЕЛИ НА ДРУГИ ГРУПИ

В българските медии, макар и не често, се среща език на омразата и срещу други групи от обществото, които обикновено не са разглеждани като обекти на дискриминация, но на практика могат да бъдат жертви на неравенство и негативни стереотипи. Това най-често са пенсионерите, представители на различни професии, като лекарите, учителите, политиците, полицаите, журналистите, а понякога и съдиите и адвокатите. Примерни заглавия за това са: „За лекарите убийци не важи нито хипократовата клетва, нито наказателният кодекс!"; „Лекарят – спасител или убиец". Понякога се среща и употреба на епитети, като „алчните даскали", „подкупните журналисти", „корумпираните ченгета", „крадливите политици" и т.н.

Последният пример е доста често срещан и не изглежда лишен от основания, но е пример за стереотипизация на представители на цяла група, което всъщност е вредно. Ако всички политици са поставени под общ негативен знаменател, това не помага за открояване на полезните процеси и техните изразители, нито пък насърчава млади и дейни хора да се занимават с политика и да реализират почтени и ефективни идеи. Разбира се, за разлика от дискриминацията, основана на експлицитно изброените в Наказателния кодекс признаци, език на омразата спрямо тези групи едва ли би довел до наказателна санкция, но е недопустим от гледна точка на професионализма и журналистическата етика.

6. КАКВИ СА ПРИЧИНИТЕ ЗА ВЪЗНИКВАНЕТО НА ЕЗИКА НА ОМРАЗАТА ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ПСИХОЛОГИЯТА?

Рада Наследникова, клиничен психолог и психотерапевт

Хората имат нужда да изграждат индивидуална идентичност, свързана с групова идентичност, като конструират един „друг“, който е „не-аз“. Така те се идентифицират с една идеализирана, ограничена група. На социално-икономическо ниво тази вътрешна тенденция може и се използва за установяване на доминация и контрол. Расизмът и ксенофобията са много очевиден пример за тази нужда и, както казва Алтман, „едни розови и кафяви хора“ се делят на „черни“ и „бели“ , приписвайки на генетични фактори социално-икономически и политически проблеми.

ЕЗИКЪТ НА ОМРАЗАТА КАТО ЧАСТ ОТ НАС

Ние искаме да вярваме, че нашата жестокост, алчност, пасивност, неспособност, зависимост са извън нас. Така „изплюваме“ непоносимите чувства и импулси и ги приписваме на „другите“. Отричането и омразата помагат тези чувства и импулси да останат навън. Така „не-аз групата“ започва да съдържа непоносимите за нас чувства и импулси и всъщност става част от „аз-а“, тъй като съдържа негови елементи. По този начин се опитваме да задържим идеализацията на „нашата група“, но другите всъщност стават част от индивидуалния и груповия „аз“. За да сме бели, трябва да има черни (и обратното), за да сме „нормални“, трябва да има „ненормални”, за да може ние да сме „добри“, трябва да има и „лоши”. Това разграничение присъства и в детските игри, когато децата се групират на „нашите“ и „вашите“.

Понякога хората не възприемат съзнателно себе си като расисти или хомофоби, но тези нагласи се проявяват в определени ситуации, включително и чрез езика: „нямам нищо против гейовете, само да не се натрапват“, „нямам нищо против ромите, но не бих осиновил/а „циганче“ и т.н. Омразата, страхът от различния, разделението на „свои“ и „чужди“, тенденцията към дискриминация са явления, които населяват вътрешния ни свят и социалния ни контекст. Ние се раждаме със склонност да разделяме себе си, обектите и света на „добри“ и „лоши“.

ОМРАЗА ЗА ПОЛИТИЧЕСКА УПОТРЕБА

Езикът на омразата е пропаганда, която се свързва с тези вътрешни, ирационални тенденции и дава фалшива интерпретация на исторически и социокултурни феномени. Той създава изкривена вътрешна логика, идея за справедливост и разбиране за правосъдие, което налага реваншизма за сметка на регулациите. Омразата по частичен признак на

идентичността или принадлежността към дадена група води до изкривено възприятие за причинно-следствени връзки и прави справянето с проблеми, като бедността, престъпността и здравеопазването, невъзможно.

Ако група хора по частичен признак биват често и публично дехуманизирани и описвани с дерогативни термини, това провокира насилие, което е оправдано в очите на насилника и може да стане обществено приемливо. Колкото по-често срещани и разпространени са дадени твърдения, толкова по-вероятно е да се превърнат в норма. Омразата може да бъде погрешно разбирана като традиция или морал, т.е. като нещо добро.

ЧОВЕШКО ИЛИ ПРИМИТИВНО Е ДА МРАЗИМ РАЗЛИЧНИТЕ?

Има дебат доколко омразата към различния е естествен психичен и социален процес и дори дали не може да се направи аналогия с животинския свят. Човешката психика и общество обаче са много по-сложни и може да приемем, че способността ни да мислим и да се учим от опита си е основно еволюционно предимство на човека. Корените на омразата към групи хора по частичен признак е примитивно мислене, базирано на емоции и изкривени интерпретации, а последствията от него са засилване на омразата и попадане в порочен кръг. Има много сложни икономически, социокултурни и психологически аспекти на дискриминацията, стигматизацията и омразата и всички те са взаимосвързани. Не съществува голяма група хора, която да не се води от психологията на тълпата, ако няма регулации. Всяка голяма група, обединена от омразата си към друга група по частичен признак, е опасна и лесно управляема и може – което често се случва – да бъде използвана за обслужване на политически интереси.

Медиите също имат регулираща роля и е от изключително значение дали информацията ще събужда пряк емоционален отговор, или ще остави пространство за осмислянето ѝ и търсенето и разбирането на причинно-следствените връзки.

ПРОБЛЕМЪТ Е В ЛИПСАТА НА РЕШЕНИЯ

Съществува едно погрешно, популярно и широко използвано от популистки политици схващане, че чрез омразата и отричането се решават социални проблеми: мразим „наркоманите“ и това ще доведе до решаване на проблемите с търсенето и разпространението на наркотици, подиграваме се на хората с наднормено тегло и всички започват да се хранят здравословно, забраняваме сексуалното възпитание и подрастващите губят интерес към сексуалността. И проблемът изчезва.

Но всъщност социалните процеси са много по-сложни, причините за омразата са емоционални и много повече свързани с несъзнавани страхове и защити, които този псевдоморал само маскира. А това, от своя страна, води до невъзможност за справяне с проблемите и до тяхното

задълбочаване. Пример за такъв процес е изместването на недоволството от икономическите проблеми към най-бедните слоеве на обществото, вместо към управляващите. В популизма емоционалните тенденции се използват за политически цели. Дават се псевдорационални обяснения, които прикриват емоционалните, дълбоки причини за омразата.

Дискриминацията може да бъде разглеждана като психична защита, която може да се използва за засилване на усещането за мощ, определяне на идентичността, утвърждаване на принадлежността към дадена група или бягство в сигурността на псевдознанието, но във всеки случай е ирационален феномен, който може да стане социално приемлив и да доведе до нещо, което Адела Абела нарича „фундаментализъм на ежедневието". „Фундаментализъм" в смисъл на привързаност към доктрина, в което състояние могат да се появят „причини" за омразата и агресията, нямащи нищо общо или само частично нещо общо с реалността. Това са рационализации, които несъзнавано заместват мисленето. Всъщност това е детинско, нарцистично състояние на ума, което го „изчиства" от тревожности и психични конфликти и го изпълва с въодушевление и възбуда. Така „ние " сме потенциални жертви на „лошите", които са дефинирани по частични, видими белези и винаги остават „навън". Това също е защита от страха от смъртта, защото насочвайки омразата си навън, ние се идентифицираме с една „добра" група, която ще продължи да съществува и след нашата собствена смърт.

Клаус Тевелайт дава пример с призивите, насочени към чужденци и мигранти на крайнодясната нацистка организация National Socialist Underground (Nationalsozialistischer Untergrund – нем. ез.) в Германия, чийто лидер крещи пред аплодираща и изпълнена с омраза тълпа: „Искате да бъдете блеещи овце или вълци, които да ги разкъсат?".

Омразата поражда омраза и осмислянето може да ни спаси от порочния кръг. Омразата между различни групи може да бъде маскирана и зад привидно либерални идеи и така да не се различава от омразата на крайния консерватизъм. И двете могат да бъдат ползвани като психични убежища, които ни спасяват от вътрешни емоционални конфликти. В този смисъл е добре да се пазим и от демонизиране на „хетеросексуалния бял мъж", защото това също храни омразата. Опитвайки се да разберем реалните причини за различните явления, може да мислим и защо мъжете в по-голяма степен могат да демонстрират войнственост и агресия. Някои фактори на традиционното възпитание, като табуто за изразяване на страх, тъга и болка, присъстват в социално-половия (джендър) идеал за силния мъж, който има пълен контрол над своите емоции. В това се корени до голяма степен и сексизмът към жените, който също е традиционен и в някои общества много краен. В основата му са гневът и страхът, че жената може да възбуди мъжа и така да „го накара" да загуби контрол над себе си.

Разпознаването и отхвърлянето на езика на омразата помага тези процеси да се управляват и отхвърлят и така обществото става регулатор на омразата и агресията. В противен случай, омразата и агресията се валидират и насърчават и мисленето се замества с псевдознание, което прави напредъка в обществото невъзможен. Разпознаването и ограничаването на езика на омразата помага да се отсеят предразсъдъците и да се търсят реалните причини за проблемите.

7. КАКВИ СА ПОСЛЕДСТВИЯТА ОТ РЕЧТА НА ОМРАЗАТА НА ПСИХОЛОГИЧЕСКО НИВО – ЛИЧНО И КОЛЕКТИВНО?

„Ако отвръщаме на омразата с омраза, увеличаваме омразата и прибавяме още тъмнина към и без това беззвездната нощ. Тъмнината не може да прогони тъмнината. Само светлината е способна на това."

Мартин Лутър Кинг

Омразата поражда омраза и когато тя ескалира, толерантността, мисленето и контролът на емоциите стават невъзможни. Съществуват мнения, че ограничаването на езика на омразата ограничава свободата на словото. Ако разбираме същността и мотива за омразата, езика на омразата и престъпленията от омраза, лесно ще разберем, че тя е несъвместима със свободата. Натискът на емоцията поставя човека в състояние на несвобода и трудност да регулира поведението си. Тъй като омразата е заразна, тя има лавинообразен ефект с трудно предвидими последствия. Важно е да се отбележи, че всяка свобода, включително свободата на словото, не е неограничена. И една от нейните граници е именно езикът на омразата, защото той засяга други конституционни и човешки блага, като правото на живот, достойнството и правата на личността, обществения и конституционен ред, правото на самоопределяне и др. Ограничаването на езика на омразата е необходимо, но недостатъчно условие за промяна на нагласите. Необходимо е и да изучаваме корените на омразата в тяхната съвкупност. Това предполага анализ на причинно-следствените връзки, разбиране на мотивите за омразата и агресията и последствията от тях. За да постигнем това разбиране, трябва да се стремим към неутрално мислене спрямо всички участници в обществените процеси (включително и изпитващите омраза), но такова разбиране не изключва проявите на омраза да бъдат разпознавани и ограничавани като всяка друга форма на насилие.

Предвид огромната значимост на медиите, разпознаването и неподкрепянето на езика на омразата от тях е от фундаментално обществено значение. Популизмът и тоталитаризмът се проявяват във и чрез езика, който е широко използван и основен инструмент на тоталитарни режими и фундаменталистки организации. Езикът на омразата е пряко свързан и с престъпленията от омраза. Той може да се проявява в много и различни форми: от възприемани като „невинни" сексистки и расистки шеги, до превръщането му в мощен политически и религиозен инструмент. Разпознаването му обаче е качествено, а не (само) количествено, тъй като страхът и омразата стоят зад много явления: от инфантилно поведение и тормоз над съучениците в училище до чудовищните измерения на исторически феномени като Холокоста.

Несъзнаваната ни склонност към дискриминация и опита да идеализираме себе си, идентифицирайки се с „нашата група“ и обезценявайки „другите“, е в основата на много обществени явления в човешката история, които присъстват и днес: геноциди, войни, отнемане на правата на жените, криминализиране на сексуална ориентация, предразсъдъци и стигма към хората с психични заболявания, които водят до смъртни наказания, екзорсизъм, разглеждане на хистерията като преструвка или създаване на болници – „лудници“ с тежки, нехуманни условия, далеч от очите на обществото, домашното насилие, базирано на допускането, че жените имат подчинена роля спрямо мъжа, развитието на хранителни разстройства след подигравки за дефекти в телосложението и т.н., и т.н.

Речта на омразата храни омразата и отвращението към определени групи хора прави насилието срещу тях „оправдано“, по-вероятно и често по-жестоко. Жертвите на престъпления от омраза са изложени на по-голям риск от развитие на психологически дистрес в сравнение с жертвите на други насилствени престъпления. За хората, които са били обект на престъпления, базирани на предразсъдъци, е по-вероятно да развият посттравматичен стрес, страх за сигурността, депресия, тревожност, гняв и суицидно поведение. Също така, поради унижението и стигмата, тези престъпления често не се докладват.

Престъпленията от омраза предават послание на цялата група, към която принадлежи човекът, обект на престъплението – че те са нежелани в общността, и така я виктимизират като цяло. Когато един човек е станал обект на омраза, това може да доведе до психологически дистрес и понижаване на самочувствието при други представители на същата група. Според някои изследвания (McCoy и Major 2003) в общество, което отхвърля сексизма, обидите, отправени от човек, който открито се определя като сексист, предизвикват по-малко депресивни симптоми, отколкото същите обиди от страна на такъв, който не се определя по този начин. А какви са нагласите, много зависи от представянето на събитията в медиите.

Възможна реакция на защита спрямо болката от агресията и омразата е развиването на защитния механизъм на идентификация с агресора. Това е несъзнаван опит да се избяга от унизителната позиция, да се идеализира насилникът в опит да се „погълне“ част от неговата мощ. Той може да доведе както до себеотричане и самонараняване, така и до насилие към хора от определена група от страна на представители на същата тази група. Процесът намира илюстрация и в някои зловещи традиции като женското обрязване, което се подкрепя в обществата, които го практикуват, до голяма степен от по-възрастните жени, които вече са били жертви на тази практика.

8. ВМЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЕ

„Защото на човека може да се отнеме всичко, освен едно: последната човешка свобода да избере своето отношение при всякакви обстоятелства, да избере свой собствен път."

Виктор Франкъл, „Човекът в търсене на смисъл", превод Харалан Александров, изд. Хермес, София 2016

Езикът на омразата не е право и е напълно легитимно ограничение на свободата на изразяване. Последиците от езика на омразата могат да бъдат изключително сериозни и непредвидими в дългосрочен план. Затова не е редно той да бъде подминаван с лека ръка като нещо безобидно, като „просто думи", които не вредят на никого.

Негативните последици могат да бъдат понесени както от индивида, така и от други представители на неговата група, а също и от цялото общество.

Отказът от употреба на език на омразата обаче не е равнозначен на възприемане на политическа коректност. Терминът „политическа коректност" в последните години се използва с негативни конотации и често се възприема като натиск за превръщане на определени теми в табу. Затова някои хора се опитват да представят използването на език на омразата като, форма на бунт срещу подобно табуизиране.

Всъщност истинската журналистиката не бяга от реално съществуващи проблеми, а се стреми да ги изследва и представя. А точно езикът на омразата е отказ от задълбочен подход към тези проблеми. Например използването на етнически стереотипи, когато говорим за определен вид престъпления, пречи да се вникне по-дълбоко и да се стигне до проблеми, като изключването на цели общности, маргинализирането им и осъждането им на бедност и липса на образование за поколения напред.

Всеки човек има право на убеждения по различни политически въпроси, като например миграционната и социалната политика – ние, като журналисти, също. Но нашата задача е да изследваме честно и открито всички аспекти, да не преповтаряме и да не си служим с готови стереотипи.

Нека не забравяме, че, независимо от обстоятелствата, ние сами избираме собственото си отношение и носим отговорност за изборите, които правим. От нас зависи дали ще допринесем за увеличаване на тъмнината или за прогонването ѝ със светлина.

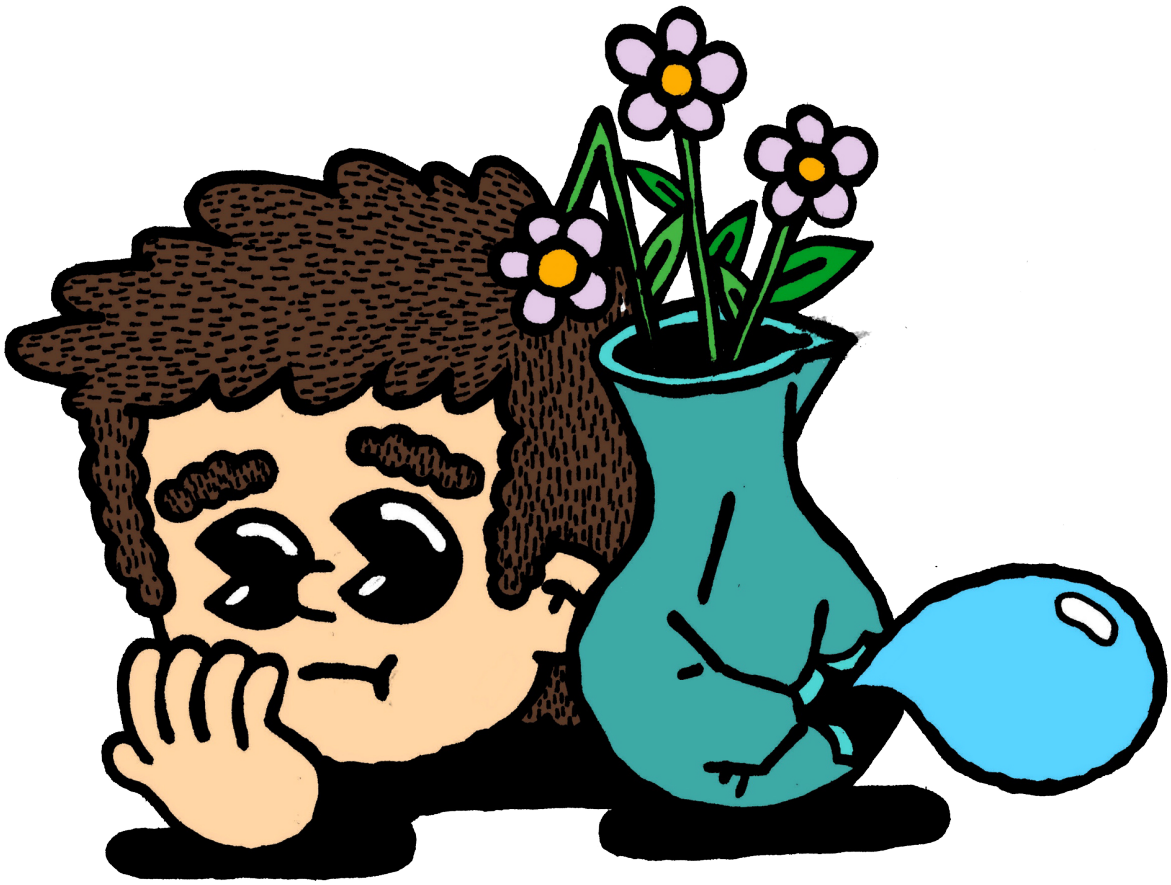

Тази публикация е създадена от Асоциация на европейските журналисти - България с финансовата подкрепа на програма „Права, равенство и гражданство" (2014–2020) на Европейския съюз и фондация Америка за България. Изразените в нея мнения принадлежат на авторите и са тяхна отговорност. Европейската комисия и фондация „Америка за България" не поемат отговорност за начина, по който може да се използва съдържащата се в изданието информация.

Създадено от **Асоциация на европейските журналисти – България**